

Antero Leitzinger

Tutkija, VTT
Maahanmuuttovirasto
antero.leitzinger@migri.fi

Mitä on kansallisuus?

Muinaisilla Leningradin-matkoilla nauratti Neuvostoliiton tulliselvityskaavake, jossa kysyttiin erikseen kansalaisuutta ja kansallisuutta. Matkanjohtajien neuvo oli kirjoittaa kansalaisuudeksi "Suomen" ja kansallisuudeksi "suomalainen", mutta jokunen irvileuka läpäisi rajatarkastukset rohkeasti "savolaisena" tai muulla mielensä mukaisella kansallisuudella.

Kansalaisuuden voi tarkistaa passista, mutta mikä määrittelee kansallisuuden: pelkästään äidinkieli tai murre? Olemme tottuneet siihen, että Suomessa asuu suomenruotsalaisia ja Ruotsissa ruotsinsuomalaisia (sekä erikseen riikinruotsalaisia), mutta olisivatko paluumuuttajat suomenruotsinsuomalaisia? Sveitsissä puhutaan sveitsinsaksaa, mutta onko ministeri Anne Berner suomensveitsiläisiä, suomensaksalaisia, suomensveitsinsaksalaisia, suomalais-sveitsiläinen vai sveitsiläis-suomalainen – entä kun hänen isovanhempansa puhuivat ranskaa ja muutama muuta kieltä?

Kansainvälinen muuttoliike ja seka-avioliitot kartuttavat kansallisuuksien yhdistelmiä. Valintojen hullunkurisuutta korostaa, että Suomessa äidinkieli merkitään väestörekisteriin jo vauvaiässä ja kuvastaa pikemminkin vanhempien toiveajattelua kuin todellista kielitaitoa. Monikielisyyttä ei voi valita ja valikoista puuttuvat sellaiset vaihtoehdot kuin kantoninkiina, joka ei ole YK:n jäsenvaltioiden virallisten kielten eikä Tilastokeskuksen listoilla.

Neuvostoliitossa kansallisuutensa sai korjata teini-iässä. Suomessa saa tietyssä iässä vaihtaa vanhempien valitsemää uskonnollista yhdyskuntaa ja tilata veroilmoituksensa

eri kielillä. Nykyisin saa myös allekirjoittaa puolueen kannatuskortit ja rekisteröidä seksuaalisen identiteettinsä, jos se ilmenee aviosuhteesta, mutta varsinaista uskonnollista tai poliittista vakaumusta, kielitaitoa tai seksuaalista suuntausta sinänsä, sen enempää kuin musiikkimakua tai suosikkijalkapallojoukkuetta eivät viranomaiset tilastoi. Suomessa ei ole virallisesti tunnustettuja hutuja ja tutseja, islamisteja tai elämäntapaintiaaneja. Opiskelijoiden oli kuitenkin pitkään pakko valita osakuntansa (lat. natio), joka keskiajalla vastasi kansallisuutta. Meillä on hyvin ristiriitainen suhtautuminen siihen, mitä yksilöllisen identiteetin puolia ja millaista kollektiivista yhteenkuuluvuutta halutaan tuoda julki tai päinvastoin salata. Kansallisuuskin on muoti-ilmiö.

Kansallisuusajattelu eli nationalismi korvasi sääty-yhteiskunnan 1800-luvulla. Se sai rahvaankin tuntemaan kotimaansa omakseen. Demokratian nimissä vaadittiin kansallista itsemääräämisoikeutta ja sen täyttymyksenä valtiollista itsenäisyyttä. Kun tämäkään ei avannut oikotietä onneen, ideologisen aloitteen anastivat kansallinen ja kansainvälinen sosialismi, jotka uudistivat vanhaa säätyajattelua talonpoikaiston ja työväestön lietsomiseen liberalismia vastaan. Stalinin kansallisuuspolitiikasta tuli valetiedettä, jolla manipuloitiin herkkäuskoisia tarpeen mukaan poliittiseen yhteistyöhön ja terrorismiin asti.

Kansallisuusaate vääristyi Neuvostoliiton ja Suur-Saksan väestökirjanpidossa, mutta elää yhä virallisesti Israelin, Libanonin, Bosnian ja Kyproksen kaltaisissa maissa, joissa

kansallisuudesta johtuu erilaisia kansalaisoikeuksia tai -velvollisuuksia, kiintiöitä tai perhe- ja perintöoikeudellisia seuraamuksia. Brittipasseilla matkustaa entisten siirtomaiden väestöä, jolla ei ole kotipaikkaoikeutta Brittein saarilla. Kiinan tasavallan passin voi saada ilman kotipaikkaoikeutta Taiwanilla. Muukalaispasseilla matkustavista kansalaisuudettomista olisi joskus hyvä tietää, ovatko he kotimaansa itsenäisyyttä vaille jääneitä palestiinalaisia vai yksityisistä syistä pakolaisia. Myös ahvenanmaalaiset muodostavat Suomessa ikään kuin oman kansallisuutensa. Sen sijaan Lapissa tai Kataloniassa valtaväestöllä äidinkielestään riippumatta on samanlaiset passit, kotipaikkaoikeudet ja miehillä asevelvollisuus, joten on vaikeampi määritellä, kuka kuuluu alkuperäisväestöön ja kuka on "lantalainen" tai maahanmuuttaja.

Suomalaisuus mielletään tyypillisesti luterilaiseksi suomenkielisyudeksi, mutta tämä snellmanilainen ihanne ei ollut milloinkaan arkitodellisuutta koko maassa, varsinkaan rannikkokaupungeissa. Kun Suomi itsenäistyi, ulkovallat ehdottivat, että Suomen kansalaisuus pitäisi myöntää kaikille maan asukkailla. Tämän Suomi kuitenkin torjui, koska suuriruhtinaskunnallakin oli ollut jo pitkään oma kansalaisuutensa, joka periytyi isältä tai jonka saattoi saada muukalainenkin hakemuksestaan, äidinkielestään ja (vuodesta 1920) uskontokunnastaan riippumatta. Vuodesta 1968 myös naiset ovat olleet kansalaisuuslainsäädännössä yhdenvertaisia.

Toimittajat kyselevät usein tutkijoilta ja viranomaisilta, kuinka paljon Suomessa on vaikkapa kurdeja tai "maahanmuuttajataustaisia" ihmisiä. Silloin joudutaan selittämään, ettei Maahanmuuttovirasto rekisteröi passista riippumattomia kansallisuuksia eivätkä kaikki Suomen kansalaiset ole Suomessa syntyneitä.

Tämä ei tarkoita, etteikö nyky-yhteiskunnalla voisi olla tarvetta korostaa kansallista yhteenkuuluvuutta: yhteisten kielten ymmärtämistä, yhteisiä arvoja (Yhdysvalloissa "amerikkalaista elämäntapaa"), kulttuurin ja urheilun saavutuksia, maanpuolustusta ja muuta kansallista historiaa. Kun ulkomaalainen sai päätöksensä Suomen kansalaisuuden myöntämisestä presidentin allekirjoittamalla vesileimaperillä ja kävi lottapuvussa vannonassa uskollisuudenvalan maaherran edessä, se välitti hänelle ja hänen naapureilleen enemmän kuin nykyinen tapa lähettää päätös vain sähköisesti tiedoksi. Myös pienten sveitsiläiskuntien tapa äänestyyttää uusista kansalaisistaan vahvistaa tunnetta yhteisöllisestä hyväksynnästä.

Itsenäisyydestään ylpeän kansakunnan ainoat vaihtoehdot eivät ole kansalliskiihko tai kosmopoliittinen juurettomuus. Yhtei-

set koettelemukset, huolen ja riemun aiheet, Maamme-laulu ja Finlandia-hymni, myytit ja siniristilippu aurinkoisessa järvimaisemassa heijastavat ja muovaavat suomalaista kansallisuutta, joka on enemmän kuin äänioikeus ja asevelvollisuus.

Suomessa perinteistä kansallismielisyyttä edustavat Runeberg ja Topelius alkukielillään, Aleksanteri I:n ranskankielinen puhe Porvoon valtiopäivillä ja Leninin lupaus uudenvuodenaattona 1917, George de Godzinskyn säveltämät "Katupoikien laulu" ja "Äänisen aallot", kunniavartiostot juutalaisten ja muslimien sankarihaudoilla, itäkarjalaisen pakolaispojan Pekka Tiilikaisen sinivalkoiset urheiluselotukset ja filippiiniläiseksi muuttuneen Armi Kuuselan paluu Suomeen kiertueelle tammi-kuussa 1955, muukalaispassilla Suomea euroviisuissa 1965 edustaneen Viktor Klimenton nolla pistettä ja "leijonien" lukemattomat traumaattiset tappiot, mutta myös sitäkin maakeammilta maistuneet voitot. Pentti Siimes, Neil Hardwick ja Roman Schatz ovat löytäneet tiensä suomalaiseen huumorintajuun siinä missä Paulig ja Fazer suomalaiseen kahvipöytään?

Kenelle tulee mieleen kysellä Mannerheimin kansallisuutta? Suomalaisuus on aina ollut sitä, että voidaan puhua suomea tai ruotsia, murtaen tai murteellisesti. Suomalaisuus on aina ollut yksilöllisyyden kunnioitusta – sitä, että jokainen saa murjottaa rauhassa omissa oloissaan, uskoa mihin haluaa, syödä mitä haluaa ja pukeutua miten haluaa, kunhan on rehellinen ja lainkuuliainen, tiukan paikan tullen "kunnan kansalainen". Sininen ja valkoinen ovat meille vapauden värejä ja "me" olemme kaikki, joiden korvissa sama kaiku on askelten, vaikka kukin taaplaa tavallaan.

Toisten taustaan tai ulkonäköön puuttuva rasismi ja naapurien asioihin sekaantuva radikalismi mielenosoitusmarsseineen ovat vierasperäistä, vaatimattomuus ja kursailu perisuomalaista. Kansalaisuus on juridinen käsite, kansallisuus tunnetila – se tulee sydäimestä, ei geneeistä eikä kielipäästä. Siksi Suomen satavuotisjuhliinkin sopii osallistua, vaikkei omistaisikaan Suomen passia tai asuisi Suomessa, kunhan sydän sykkii tälle maalle ja kansalle. Isänmaanrakkaus ei riipu kirjaimellisesti oman isän maasta, äidin kielestä, synnyinmaasta tai kotiliedestä. Ei ole riippunut koskaan aiemminkaan, ei Saarijärven Paavolla eikä Sven Dufvalla, ei Hangosta Petsamoon, ei työmailla eikä urheilukentillä.

Hyvää itsenäisyyspäivää ja kansallismielisyyttä uudelle vuodelle!